WIKTOR ORMICKI

W SPRAWIE COLLEGIUM REGJONALNEGO

(PROJEKT PROGRAMU I-go KURSU)

Odbitka z „Polskiej Oświaty Pozaszkolnej" № 2, 1932 r.

WARSZAWA
1932

Najcharakterystyczniejszą cechą polskich powojennych wysiłków kulturalnych jest poszukiwanie nowej treści i nowych form życia społecznego.

Idzie o wysunięcie i skonkretyzowanie nowych idej, zdolnych do całkowitego wypełnienia nie tylko współczesnego życia, ale i do rozpalenia przyszłych pokoleń. Idzie o postawienie haseł i celów, które pociągnęłyby za sobą społeczeństwo. Idzie o przezwyciężenie kryzysu kulturalnego i ideowego, które w skutkach są bez porównania groźniejsze, aniżeli najcięższy kryzys gospodarczy. Społeczeństwo, które chce żyć, rozwijać się i iść naprzód, musi stać w służbie porywających ideałów. Bo można żyć o suchym chlebie — nie można jednak bez perspektyw! Perspektywy t. j. nadzieja i cel wyjaśniają, tłumaczą i usprawiedliwiają wiele niedomogów materjalnych, nad któremi (dzięki temu) przechodzi się do porządku dziennego, a które w żadnym razie nie wyrastają ponad głowy, parającego się z trudem budowy społeczeństwa.

Jednakże ideje potrzebują form. Te zaś wypływają bądźto z tradycji, bądźteż warunkowane są potrzebami społeczeństwa. Zagadnienie formy, w którą należałoby ubrać znalezioną nową treść, jest — gdy idzie o społeczeństwo polskie — szczególnie trudne. Trudności leżą w płaszczyźnie polskiej psychologji indywidualnej i zbiorowej, wzmacnia je zaś i potęguje kontrast i rozbieżność, które zachodzą pomiędzy mentalnością polską a naszych sąsiadów. Za nierespektowanie tych różnic zapłaciliśmy już raz utratą niepodległości i klęskami trzech pokoleń. Dlatego też dzisiaj zagadnienie form życia społecznego i państwowego stanęło w centrum zainteresowań i wysiłków.

Kształtowanie formy w zgodzie z tradycją musi się kończyć tam, gdzie stajemy przed grzechem lub błędem przeszłości, zaś kształtowanie form w zgodzie ze współczesnemi potrzebami społeczeństwa nie może się nie liczyć z warunkami bytu państwowego.

Jeżeli do tego dodamy komplikujący się z dnia na dzień tok życia gospodarczego przedewszystkiem, rosnące oświecenie publiczne a co zatem idzie i zainteresowanie sprawami państwowemi i społeczno-politycznemi, rozmach z jakim nie zawsze dobrze rozumiane ideje demokratyczne ogarniają coraz to szersze masy społeczeństwa i wreszcie zasadniczej natury ewolucję poglądów w kierunku uwypuklania i podkreślania roli samorządu w życiu społecznem — to geneza poszukiwań nowej treści i nowej formy nie wymaga dalszych komentarzy.

Na tem tle zarysowuje się w całej doniosłości znaczenie i rola ruchu regjonalistycznego, jako prądu, zmierzającego do ukazania

nowej treści życia szerokim sferom społeczeństwa, prądu, przenikającego na całym froncie wewnętrzne życie społeczne i państwowe, i precyzującego wewnątrz państwa ideologję czynu, poprzedzonego objektywnem poznaniem przy pełnem uszanowaniu regjonalnych odrębności a to w głębokiem zrozumieniu, że stanowią one istotne źródło siły materjalnej i duchowej państwa.

Z chwilą skrystalizowania programu[1] stanął regjonalizm polski wobec wielkiego zadania stworzenia kadr działaczy. Problem ten do chwili obecnej pozostawał nietknięty mimo, że ogólnie zdawano sobie sprawę z konieczności kształcenia działaczy regjonalnych. Z rozlicznych zebrań rozlegały się głosy, nawołujące do podjęcia wydawnictw metodycznych, któreby chętnych zwolenników nowego ruchu na właściwe skierowały drogi i oszczędziły im lat próby i zawodnego błądzenia poomacku.

Wspomniano wyżej, że z chwilą skrystalizowania programu stanął regjonalizm polski wobec wielkiego zadania stworzenia kadr działaczy. Innemi słowy stanął wobec zadania znanego w całym powojennym świecie pod nazwą „problemu przodowników".

Działaczem nazywa się w Polsce człowieka, który nie tyle pracuje społecznie, co za społeczeństwo. Dlatego, gdy działacz umiera lub przesiedla się, zazwyczaj cała praca i cały ruch rwą się i zamierają. Nie ulega wątpliwości, że opisany typ ludzi jest pożądany i cenny, niemniej jednak ten sam człowiek mógłby bez porównania więcej zdziałać, gdyby w $^3/_4$ pracował organizacyjnie i kierowniczo a tylko w $^1/_4$ bezpośrednio osobiście. W wielu innych szczęśliwszych społeczeństwach rzeczy te są oddawna zrozumiane i życie społeczne inaczej się toczy. Jednostki są więcej karne i zdyscyplinowane. Ich rozmach społeczny każe im cenić każdy posterunek pracy i tłumi ambicje osobiste. U nas zaś natrafiają te rzeczy tylko na zrozumienie i na tem się kończy. Działacz pracuje, reszta zaś stoi na boku gotowa zawsze do złośliwej i z reguły niechętnej krytyki.

Zwalczenie tej ujemnej i szkodliwej cechy charakteru polskiego jest niepisanem zadaniem szkoły polskiej. Musi ona i pod tym względem przeorać rodzimy ugór, by panoszący się chwast aspołeczności i fałszywej ambicji wytępić z kretesem. Od szybkości, z jaką ta ciężka ale nieunikniona praca zostanie dokonana, zależy dużo więcej, aniżeli rozkwit regjonalizmu. Stępienie kolca fałszywej miłości własnej ułatwi — a w wielu wypadkach umożliwi — chętne a dobrowolne i karne podporządkowywanie się poszczególnych jednostek obranym lub wysuwającym się przodownikom-działaczom. Owo zdyscyplinowanie społeczne w sensie istotnie demokratycznym a zatem nie oparte na nakazie zewnętrznym

---

[1] *Program regjonalizmu polskiego* (opracowany przez Radę Naukową Sekcji Powszechnych Uniwersytetów Regjonalnych Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych). Por. *Polska Oświata Pozaszkolna*, 1926, str. 221—3.

lecz wypływające samorzutnie z pobudek wewnętrznych — to nie tylko jeden z najbliższych celów dzisiejszej pracy wychowawczej — ale i kardynalny warunek powodzenia wszelkiej akcji o charakterze zbiorowym.

Niezależnie jednak od przyczyn, utrudniających przodownikom zebranie zespołów pracy, rozważmy wymagania, stawiane im samym. Podzielić je można na dwie grupy, a mianowicie grupę wymagań osobistych i rzeczowych. Chociaż w następujących rozważaniach zajmiemy się wyłącznie omówieniem wymagań rzeczowych, w kilku bodaj słowach uważamy za wskazane zarysować nasz pogląd na walory osobiste przodownika.

Przedewszystkiem musi to być człowiek bezinteresowny, entuzjasta zdolny do porywania za sobą, obdarzony silną wolą i dużą, niezłomną wytrwałością. Nie może mu zbywać na inicjatywie i zdolnościach organizacyjnych a odznaczać się winien jasnością sądu, wybitną bystrością umysłu, szybką decyzją i wysokiem poczuciem odpowiedzialności. Że przy tem wszystkiem nie może grzeszyć niedociągnięciami pod względem towarzyskim, jest rzeczą jasną. Wymienione zalety osobiste są w znacznej części wypływem zdolności przyrodzonych, w dużej zaś mierze mogą być nabyte w drodze jużto wychowania, jużteż pracy nad sobą. W każdym jednak razie osiągnięcie pewnego stopnia doskonałości osobistej jest tem trudniejsze, im później rozpoczęto nad tem pracę.

Przygotowanie i wykształcenie rzeczowe winno iść w dwóch kierunkach. Wynika to zresztą z definicji regjonalizmu, wyznającego „ideologję czynu, poprzedzonego objektywnem poznaniem". Kandydat winien tedy posiadać dwojakie wiadomości. Mają mu one pozwolić na objektywne poznawanie i umożliwić w istniejących, względnie w mających być stworzonemi, ramach przeprowadzenie własnych zamysłów. Stąd wynika konkluzja o potrzebie przygotowania badawczego i organizacyjno-wykonawczego.

W artykule niniejszym zajmiemy się zarysowaniem możliwości kształcenia badawczego, pozostawiając sprawę programu wykształcenia organizacyjno - wykonawczego bardziej kompetentnym czynnikom.

Zgóry już trzeba tu podkreślić, że zakres wiadomości, niezbędnych do samodzielnej pracy badawczej, trudny jest do ustalenia. W pierwszym rzędzie dyktuje go zamiłowanie. To zaś zwracać się może równie dobrze w kierunku przyrodniczym, jak i humanistycznym. Mimo tego jednak dają się ustalić pewne zasadnicze wspólne płaszczyzny.

Całe bowiem życie społeczne — jak z jednej strony wytwarza — tak z drugiej tkwi w środowisku geograficznem. Każdy regjonalista musi wyjść od „poznania środowiska geograficznego" [1]. Dlatego też stwierdzić należy, że znajomość metod badania środowiska i działania w niem stre-

---

[1] *Przewodnik pracy społecznej i oświatowej*, Warszawa, 1929.

szcza zakres wiedzy nieodzownej dla regjonalisty.

Regjonalista powinien sobie zdawać sprawę z dążeń i historji regjonalizmu. Bez najogólniejszej choćby znajomości stosunków w państwach ościennych — opierał się będzie cały wysiłek twórczy na płytkich tylko korzeniach.

Regjonalista musi wyjść od ziemi. Ona stwarza warunki zewnętrzne, wśród których człowiek rozwija swoją działalność. Ona decyduje o tem, czy nakład pracy ma być większy czy mniejszy, czy kierunek gospodarki a co zatem idzie i kultury będzie taki lub inny. Niepodobna sobie wyobrazić regjonalisty, któryby nie posiadał minimum wiadomości z zakresu geografji ogólnej.

W ścisłym związku z powyższem pozostaje kwestja kartograficznego przygotowania regjonalistów. Umiejętność nie tylko formalnego ale i problemowego czytania mapy nie może być obcą żadnemu regjonaliście, choćby dlatego, że właśnie mapa jest jedynym środkiem graficznym dla obrazowania i odtwarzania stosunków przestrzennych. Pozatem ta sama mapa siłą faktu zwraca uwagę na szereg zależności między zjawiskami codziennego życia, o których poznanie i wykrycie przecież regjonaliście idzie.

Dopiero z regjonalistą, umiejącym patrzeć na otaczające go środowisko geograficzne i dostrzegającym w niem problemy, można przystąpić do omówienia metodologji i techniki samodzielnej pracy badawczej. Dodać tu należy, że umiejętność rozeznawania się w środowisku może być wypływem doświadczeń życiowych i przemyślenia, zdobywanie natomiast techniki samodzielnej pracy badawczej prowadzi z reguły albo do zniechęcenia (najczęstszy wypadek), albo do zmanierowania tak często charakterystycznego dla samouków.

Uzupełnieniem przygotowania metodologiczno - technicznego jest wprowadzenie w zasady grafiki badawczej, pojęte jako dopełnienie wykładu o metodach statystycznych.

To jedna strona wykształcenia rzeczowego regjonalisty. Pozostaje jeszcze inna. Regjonalista winien być popularyzatorem wiedzy o regjonie. Musi nim być, bodaj dlatego, że pragnąc działać musi umieć rzeczy poznane przystępnie przedstawić.

Program kształcenia regjonalistów - przodowników musi respektować wyżej zestawione potrzeby życia i pracy w regjonie. Musi zatem w odniesieniu do pewnych przedmiotów dawać wykład — jaką jedyną dzisiaj najkrótszą drogę przekazywania większego — książkowo nie zestawionego materjału, musi wprowadzać ćwiczenia, na których adepci na przodowników pracowaliby pod kierownictwem i nie może nie uwzględnić nieodzownej potrzeby pozostawienia słuchaczom swobody w zakresie mniej lub więcej samodzielnego przestudjowania i zreferowania dowolnie obranego tematu.

W myśl wyłuszczonych przesłanek skonstruowany projekt programu przedkładam poniżej. Obejmuje on I kurs wstępny w łącznej liczbie 120 godzin wykładów, pracowni i seminarjum. Odpowiada to 24 dniom wykładowym licząc dziennie po 5 godzin zajęć w sali. Prócz zajęć w sali wchodzą w rachubę wycieczki:

a) 2 do 4 półdniowe: w najbliższą okolicę, poświęcone metodyce badań terenowych;
b) 2 do 3 całodzienne: w dalszą okolicę, poświęcone:
   a) śledzeniu jednego zjawiska na większym obszarze lub
   b) wychwytaniu kontrastów i przeciwieństw;
c) 1 wycieczka 4 do 6-dniowa, obejmująca swą marszrutą duży obszar, a mająca na celu stwierdzenie wyników pracy.

II kurs winien obejmować zagadnienia związane z przygotowaniem do pracy organizacyjno-wykonawczej.

Kurs III należałoby moim zdaniem rozbić na 3 grupy w myśl zasadniczych tez *Programu Regjonalizmu Polskiego:* a) grupa gospodarcza, b) społeczna, c) kulturalna, przyczem praktyką należałoby stwierdzić, czy na podziale tym można poprzestać, czy też nie. Osobiście wydaje mi się, że ta druga ewentualność nie miałaby miejsca.

Tak więc w ciągu — 350 godzin zajęć w sali (wykład, pracownia i seminarjum) oraz około 30 dni wycieczkowych możnaby sformować kadry dla przodowników regjonalizmu.

Uważam za rzecz niezmiernej wagi, by w kursach brali udział ludzie rozmaitej orjentacji politycznej. Uważam to za ważne dlatego, ponieważ w regjonalizmie tak postawionym, jak to wyłuszczyłem, widzę skuteczną zaporę przeciw daleko idącym t. zw. zasadniczym sporom. Widzę ją w fakcie naukowego podchodzenia do zagadnień, w fakcie nieodzownego eliminowania wszelkich uprzedzeń, skoro się bada objektywnie. Nie ulega zaś dla mnie żadnej wątpliwości, że bezstronne rozpoznanie dokonane przez ludzi chociażby z najbardziej politycznie oddalonych obozów — pozwolili im na znalezienie wspólnego wyjścia w formie zgodnie powziętej rady.

Projekt Programu I Kursu Collegium Regjonalnego, podany w formie przeglądu lekcyj i zajęć według dni i godzin, przewiduje następujący dobór przedmiotów:

	Przedmioty wykładowe	*godz. 55*
1.	teorja regjonalizmu	15
2.	encyklopedja wiadomości geograficznych	16
3.	samodzielna praca badawcza	10
4.	terenoznawstwo i kartografja	10
5.	grafika badawcza	4

	Pracownia	*godz. 45*
1.	interpretacja mapy topograficznej	14
2.	kartografja stosowana	18
3.	interpretacja tablic statystycznych	6
4.	konstrukcja tablic statystycznych	7
	Seminarjum	*godz. 20*
	zajęcia seminaryjne	20

Przy realizacji programu wyłonią się niewątpliwie pewne trudności w związku z samodzielną pracą w seminarjum. Główną trudność stwarza krótki czas. Gdyby nawet kandydat dostał temat w pierwszym dniu kursu, to pierwszy referat (każdy referat obliczony na godzinę, druga godzina na dyskusję) powinien być wygłoszony w 8-ym dniu kursu [1]. Jestto czas trochę krótki. Mimo tego jednak nie należałoby rezygnować z ani jednej godziny zajęć seminaryjnych. Rzucają one najwięcej światła na kandydatów, rozniecają dyskusje i powinny wogóle stanowić jądro koncentracyjne zainteresowań kursu.

Pobieżny nawet przegląd przedstawionego *Projektu Programu* wystarczy, by utwierdzić się w przekonaniu, że fundamentem przygotowania regjonalistycznego jest geografja z terenoznawstwem i kartografją. Szczegół ten jaknajusilniej i jaknajwyraźniej podkreślam. Nie kto inny a właśnie regjonalista winien widzieć i cenić w geografji naturalnego i serdecznego sprzymierzeńca swoich usiłowań. Geografja staje z regjonalizmem do współpracy bez zastrzeżeń i z głęboką świadomością, że regjonalizm ruszyłby milowym krokiem naprzód, gdyby stanowisko geografji we współczesnej szkole było silniejsze. Z tych też względów oczekiwać należy wydatniejszego niż dotąd poparcia przez ogół regjonalistów postulatów geografji w zakresie nauczania jej na wszystkich szczeblach szkolnictwa.

Niezależnie od przygotowania rzeczowego każdy czynny regjonalista zawsze potrzebował będzie map, planów, książek, czasem może niektórych instrumentów. Pomoc taką znajdzie w każdej dobrze zorganizowanej i należycie postawionej Pracowni Geograficznej. Tego rodzaju współpraca na gruncie szkoły wyda niewątpliwie w krótkim czasie wspaniałe owoce. Nie tylko dlatego, że idea regjonalizmu rozeprze się silniej w szkole, ale i z tego powodu, że szkoła zwiąże się z życiem.

Zyska zaś na tem przedewszystkiem społeczeństwo i państwo.

Kraków, Instytut Geograficzny U. J., 6 marca 1932.

[1] Załączony konspekt zajęć ułożono na zasadzie 4-o godzinnego dnia pracy. Gdyby kurs miał być realizowany jako wakacyjny — jednomiesięczny — trzebaby przejść celem uzyskania dni wycieczkowych na 5-cio godzinny dzień pracy (t. j. 24 dni zajęć w sali i 7 dni na wycieczki; prócz tego zostają popołudnia na przechadzki naukowe).

PROJEKT PROGRAMU I KURSU COLLEGIUM REGJONALNEGO

Dni wykładowe	Teorja regjonalizmu	Encyklopedja wiadomości geograficznych	Metodologja i technika samodzielnej pracy badawczej	Terenoznawstwo i kartografja	Metodologja i technika grafiki analitycznej i interpretacyjnej	Ćwiczenia interpretacyjne w odczytywaniu mapy topograficznej	Ćwiczenia w kartografji stosowanej	Ćwiczenia w interpretacji ilustracyj, wykresów, i tablic statyst.	Konstrukcja ilustr., wykresów i tablic statyst. dla analizy i interpretacji	Seminarjum
1	2 g. Regjonalizm; jego cele, zadania, zakres i podział			Powstanie mapy, rodzaje map. podziałka		Formalne czytanie mapy: znajomość znaków konwencjonalnych				
2			Istota pracy naukowej i jej cel. Postawienie zagadnienia. Hipoteza robocza	2 g. Treść mapy: teren i sytuacja, rysunek hipsometryczny		j. w.				
3		Geografja, przedmiot badań i podział	Plan badawczy i dyspozycja pracy			Interpretacja form terenu: profil morfologiczny, nachylenie	Schematy orograficzne			
4		j. w.	2 g. Gromadzenie materjałów: obserwacja instrumentarium, bibljografja			Interpretacja mapy topograficznej: pomiar odległości i powierzchni				

dni wykładowe	Teorja regionalizmu	Encyklopedja wiadomości geograficznych	Metodologja i technika samodzielnej pracy badawczej	Terenoznawstwo i kartografja	Metodologja i technika grafiki analitycznej i interpretacyjnej	Ćwiczenia interpretacyjne w odczytywaniu mapy topograficznej	Ćwiczenia w kartografji stosowanej	Ćwiczenia w interpretacji ilustracyj, wykresów, i tablic statyst.	Konstrukcja ilustr., wykresów i tablic statyst. dla analizy i interpretacji	Seminarjum
5		Położenie ziemi we wszechświecie Systemy współrzędnych. Wielkość ziemi. Horyzont	2 g. Metody technicznego opanowania zgromadzonych materjałów				Mapy dolnego poziomu erozji i powierzchni szczytowej			
6				2 g. Mapa jako przedmiot studjów morfolog. i antropogeogr.			Mapa deniwelacji	Analiza fotografij i obrazów		
7		Ruchy ziemi: pory roku, doba			Grafika badawcza: jej rodzaje i środki techniczne	Profil geologiczny	Mapa spadków dróg i rzek			
8		Kształt ziemi, rozmieszczenie lądów i mórz, klimat solarny i rzeczywisty			Grafika analityczna, jej środki i rodzaje	j. w.		Analiza fotografij i obrazów		

9		Budowa pionowa globu i orografja	Właściwa praca badawcza i jej metody: a krytyka materjałów			Gospodarcze użytkowanie powierzchni ziemi	Mapa morfologiczna i morfogenetyczna			
10		Rozmieszczenie temperatury, ciśnienia, zachmurzenia, wiatrów i opadów na globie					Rekapitulacja oraz mapa widnokręgu, pola widzenia i regjonu			2 g.
11	Regjonalizm a geografja; krajoznawstwo, rejonizacja	Budowa geologiczna a ukształtowanie powierzchni ziemi	j. w. b) poszukiwanie prawidłowości, zależności, związków i t. d.				Mapa formacyj roślinnych			
12		Cykle rozwojowe w geografji fizycznej			Analiza i interpretacja zagadnień statycznych i dynamicznych		2 g. Rysunek perspektywiczny Mapa gęstości osad			

	Teorja regjonalizmu	Encyklopedja wiadomości geograficznych	Metodologja i technika samodzielnej pracy badawczej	Terenoznawstwo i kartografja	Metodologja i technika grafiki analitycznej i interpretacyjnej	Ćwiczenia interpretacyjne w odczytywaniu mapy topograficznej	Ćwiczenia w kartografji stosowanej	Ćwiczenia w interpretacji ilustracyj, wykresów i tablic statyst.	Konstrukcja ilustr., wykresów i tablic statyst. dla analizy i interpretacji	Seminarjum
13		Hydrografja	Przedstawienie pisemne i kartograficzne wyników badań. I.	Polskie krajobrazy górskie					Badanie graficzne zagadnień o charakterze statycznym	
14			j. w. II.	Polskie kotliny śródgórskie i nizina Sandomiersko-Oświęcimska		Analiza hypsometrji na przykładzie typowych krajobrazów Polski		Rozbiór tablic statystycznych i wykres		
15				Pas Wyżyn Środkowopolskich		Analiza hydrografji na przykładzie typowych krajobrazów Polski	Mapa średniej wysokości osad		Badanie graficzne zagadnień o charakterze dynamicznym	
16	Krajobraz jako punkt wyjścia studjów regjonalnych i środowisko			Niż Polski		Pomiar objętości jezior i masywów górskich		Rozbiór tablic statystycznych i wykresów		

17	Metodyka analizy krajobrazu			Polskie morze i Pomorze						2 g.
18	2 g. Ewolucja poglądów na krajobraz. Studjum krajobrazu a rozwój metod regjonalizacji					Analiza osadnictwa na przykładzie typowych krajobrazów Polski		Rozbiór tablic statystycznych i wykresów		
19	2 g Podstawy i elementy klasyfikacji regjonalnej					Analiza pola widzenia i odległości widzenia w typowych krajobrazach Polski	Mapa gęstości zaludnienia			
20	Hierarchja w regjonaliźmie (regjony nadrzędne i podrzędne)						Blokdjagram			2 g.
21		Uwarunkowanie życia organicznego na globie					Aparat komunikacyjny w typowych krajobrazach Polski			2 g.

	Teorja regionalizmu	Encyklopedja wiadomości geograficznych	Metodologja i technika samodzielnej pracy badawczej	Terenoznawstwo i kartografja	Metedologja i technika grafiki analitycznej i interpretacyjnej	Ćwiczenia interpretacyjne w odczytywaniu mapy topograficznej	Ćwiczenia w kartografji stosowanej	Ćwiczenia w interpretacji ilustracyj, wykresów i tablic statyst.	Konstrukcja ilustr., wykresów i tablic statyst. dla analizy i interpretacji	Seminarjum
22		Rozmieszczenie ludności na globie					Mapa użytkowania ziemi: rolnictwo i leśnictwo			2 g
23	Regjonalizm a problem reorganizacji I (Rosja i Niemcy)	Rozmieszczenie typów gospodarki na globie					j. w	Rozbiór tablic statystycznych i wykresów		—
24		Rozmieszczenie głównych centrów kulturalnej aktywności na globie			Synteza kartograficzna i profil kauzalny					2 g
25	j. w. II (Polska)	O t. zw. „prawach geograficznych” w historji					Kartografja zagadnień specjalnych		Rysunek interpretacyjny z fotografji i obrazu	

26		Walka o nowe formy w geografji (Szkoła francuska, angielska i niemiecka)					Mapa użytkowania ziemi i hodowla			2 g.
27	Encyklopedja zagadnień regjonalnych I					Interpretacja zagadnień fizyko-geograficznych w związku z geologją na przykładach z Polski	Mapy regjonow integralnych		Przygotowanie materjału demonstracyjnego do wykładu	
28	j. w. II.								Rysunek interpretacyjny dla zagadnień o charakterze statycznym	2 g.
29						Interpretacja zagadnień antropogeograficznych w związku z tografją na przykładach z Polski			Graficzne badanie i przedstawienie współzależności	2 g.
30	Prądy filozoficzne w regjonalizmie (region teleo logiczny)								Rysunek interpretacyjny dla zagadnień o charakterze dynamicznym	2 g.

ZAKŁADY GRAFICZNE
„NASZA DRUKARNIA"
WARSZAWA, SIENNA 15